

**VELJO TORMIS EESTI BALLAADID KANTAAT-BALLETT
KAHES OSAS SÕNAD JA VIISID RAHVALUULEST
STSENAARIUMI KOOSTANUD LEA TORMIS
TEKSTID SEADNUD ÜLO TEDRE
KOREOGRAAFIA LOONUD MAI MURDMAA
ESIETENDUS: 27. JUULIL 1980.**

Ballettmeister-lavastaja —
Eesti NSV rahvakunstnik MAI MURDMAA

Dirigent —
Eesti NSV teeneline kunstnik TÖNU KALJUSTE

Kunstnik —
Eesti NSV teeneline kunstnik MARI-LIIS KÜLA
(külalisena)

Koormeister — ANNE DORBEK

Ballettmeistrid-repetiitorid —
NSV Liidu rahvakunstnik TIJU RANDVIIR
Eesti NSV rahvakunstnik HELMI PUUR
Eesti NSV teeneline kunstnik AIME LEIS

Etenduse juht — PEETER KARELL

Kontsertmeistrid — ELNA-IMBI KODRES, REET
KIVARI, ÜLLE REBANE, AARNE TALVIK

Orkestri kontsertmeister —
Eesti NSV teeneline kunstnik MATI UFFERT

Lavastusala juhataja — JAAN MIKKEL
Dekoratsioonide valmistamist juhendanud —
ELSA MÄNDSALU

Kostüümiala juhataja — LEIDA TALLO

Dekoratsioonide teostus —
Eesti NSV teeneline kunstitegelane UNO KÄRBIS

Valgustus — EYALD RADIK

Jumestusala juhataja — ILLI-ANN KALE
Butafor — KRISTA AREN
Pealavameister — HEINO LILLIPUU

ainult solistid ESITAJAD

Vokaalsolistid

Balletisolistid

PROLOOG, EPIGRAAFID JA EPILOOG

Eesti NSV teeneline kunstnik LEILI TAMMEL
(MARIKA EENSALU)

epiloogis — kõik tegelased

KARSKE NEIU

Eesti NSV rahvakunstnik URVE TAUTS
Eesti NSV teeneline kunstnik MARE JÕGEVA
Eesti NSV teeneline kunstnik LEILI TAMMEL
MARIKA EENSALU
MAARJA HAAMER

Eesti NSV teeneline kunstnik KAIE KÕRB
TAMARA BUROVA
KATRIN KIVIMÄGI

Eve Tasa

EKSINUD NEIU

Eesti NSV rahvakunstnik JUTA LEHISTE
ANU RUUSMAA
OLGA TŠITŠEROVA

*
ALEKSANDR BASIHHIN
VLADIMIR KUZMIN

*
TATJANA VORONINA
REET PAAVEL
SIRJE TOOMPUU

MEHETAPJA

Eesti NSV teeneline kunstnik MARE JÕGEVA
Eesti NSV teeneline kunstnik HELVI RAAMAT

Eesti NSV teeneline kunstnik ELITA ERKINA
Eesti NSV teeneline kunstnik TATJANA LAID
LEMME JÄRVI

*
JEVGENI KIREJEV
ANDRUS KÄMBRE

NAISETAPJA

Eesti NSV teeneline kunstnik UNO KREEN
Eesti NSV teeneline kunstnik ERVIN KÄRVET
Eesti NSV teeneline kunstnik TIIT TRALLA
ANTS KOLLO
HANS MIILBERG
MAIT ROBAS
TARMO SILD

ALEKSANDR BASIHHIN
JURI MIHHEJEV

*
Eesti NSV teeneline kunstnik INGE ARRO
SAIMA KRANIG
LARISSA SINTSOVA

*
MIHHAIL NETŠAJEV

KULDNAINE

Eesti NSV rahvakunstnik URVE TAUTS
Eesti NSV teeneline kunstnik LIIDIA PANOVA
MARIKA EENSALU
EHA PÄRG

TAMARA BUROVA
TATJANA VORONINA

*
JURI MIHHEJEV
MIHHAIL NETŠAJEV

Ulle Tundla

KALMUNEIU

Eesti NSV rahvakunstnik URVE TAUTS
Eesti NSV teeneline kunstnik LEILI TAMMEL
MARIKA EENSALU
MAARJA HAAMER
EVE TASA
Eesti NSV rahvakunstnik IVO KUUSK
Eesti NSV teeneline kunstnik TIIT TRALLA
ROSTISLAV GURJEV
HANS MIILBERG
MAIT ROBAS

Eesti NSV teeneline kunstnik JANIS GARANCIS
Eesti NSV teeneline kunstnik JURI JEKIMOV

*
TATJANA BASSOVA
LEMME JÄRVI
OLGA TŠITŠEROVA

*
Eesti NSV teeneline kunstnik JURI JEKIMOV
OLEG BARANOV
MIHHAIL NETŠAJEV

Mati Kõrts

MITTE MINA EI KASUTA RÄHVÄLÄLÄ, VÄID RÄHVÄLÄLÄ KASUTAB MIND. Rähvamuusika pole mulle selleks, et «ennast» väljendada. Vastupidid! — tunnen kohustust väljendada rahvamuusikat, selle olemust, vaimu, mõtet, vormi. Minu arusaamise järgi on runolaul kõikide aegade kõige silmapaistavam ja omapärasem nähtus eesti kultuuris. Kuna ta tänapäevaks on kaotanud oma olemusvormi kunagise elulaadi lahutamatu osana, siis püüan teda siduda praeguste kunstivormidega — et välja tuua runolaulu ainulaadsust ja sõnunit.

Kaasoleva etenduse algmaterjaliks on registreeritud jutustavad (lühieepilised) rahvalaulud, mis on Ema siduva partiiga ja tütarde saatuse motiiviga omavahel liidetud. Kasutatud on Eesti maa eri paikadest pärit autentseid (aga kirjakeelde pandud) tekste ja originaalivõtte. Erinevate osade viisimaterjali teatud sarnasus on sealjuures tähtsust. Labivaks ja kõiki teemasid saatusse motiiv, millega etendus algab.

Kuigi tegemist on teatriliselt määratud kantaatballetiga, ei püüdnud ma õigeks laulude sündimustikku töötlusviisi dramatiseerida, sellele arendatud ooperlikku kuju anda. Mind haatas terav SISEMINE dramatism, mis peitub nendes lüürilisehetavateks peetud lauludes. (Mingis mõttes meenutavad nad antiiktragöödiat!) Seda sisemist pida-ningi vajalikuks oma interpretatsiooniga, n.ö.

*

*

Tänapäevase emotsionaalse kommentaariga (rahvalaulu enda esitusala) on neutraalne, näiliselt kirjutatud esile tuua — seejuures põhimõtteliselt säilitades jutustavat vormi. Runovõtte, iseeneslik järede, ei anna ennast tõotada ega harmooniseerida klassikaliste printsiipide järgi — aga minu instrumentaalselt on antud juhul klassikaline akadeemiline kollektiiv: ooperisolistid, -koor ja -orkester. Siin on omamoodi vastuolu, mis tuleb ületada paratamatult komponistiga: kunagine rahvalooming saab tänapäeval laiemalt rahvani jõuda ainult kaasaegsete protseduuride vahendajate kaudu. Niisiis, tulla jälgida UHAEGSELT nii rahvalaulu struktuuri kui traditsioonilise sumfoonilise käsitluse põhimõtteid.

EESTI BALLAADID

Sisukokkuvõte

I OSA

1. PROLOOG (Tütarde saatus)

Emal oli palju tütreid. Kellele kodus kohta ei jät-
kunud, need pidi vilma palu veerde, kõnnu
äärde. Vett tassides, puid kandes kuueb ema
metsas linnulaulus oma laste häält, meel läheb
kurvaks, hakkab koju kutsuma, aga tütardest pole
enam tülilaid.

2. KARSKE NEIU

Neiu läks metsast lauda tooma. Mael seisis Sulevi-
Kalevipoeg, kippus liigi, küsis suitsa suud. Neiu
lõi noormeesi terava noaga rindu, ise jooksis
nuttes koju. Isa-ema küsima, mis viga, neiu jütus-
tab kolmel korral (iga kord erineva varjundiga)
loo neile ära. Vanad aga vastavad:

«Ole terve, tütar noori
oma au hoidemasta,
suurta koera surmamasta,
teerõõvliit tappemasta.»

3. EPIGRAAF I

Emal oli palju tütreid. Kuni tütreid kodus, on
rõõm majas. Aga tütarde saatus on teadmata:
«Ei tea, kuhu te saate,
kelle sekka seisate!»
[Sitt peale, iga järgneva loo vahel, meenutab
epigraafi motiivi ema kartusi ja neidude igatsusi,
!iidab lood TÄTARDE SAATUSTEKSI.]

5. EPIGRAAF II 6. MEHETAPJA

Õed said mehele, kena Mareta jäi naiseks naite-
mata. Mareta läks lilli korjama, Annus, Saare
saksa poeg, talle metsa järele. Andis neiu le raha
ja ehteid, magatas teda salu keskel. Pärasit õpe-
tas: kui hädapäevad peale tulevad, vii laps lepi-
kussse. Mareta panigi lapse pöösasse. Karjatüdruk
Madli leidis lapse. Mähkis lapse, viis enne nei-
dude, siis poiste keskele ja küsis, kelle oma see
on? Kõik vandusid ennast lapsest lahti, Mareta
ja Annus vandusid eriti kõvast. Madli pidi lapse
tulle viskama — Mareta punane põll eest! Madli
pidi lapse vette viskama — Annuse sinine kuub
eest! Siis lõi Jumal lapsele meele, lapsele keele
ja laps hakkas rääkima: Mareta jääb minu emaks,
Annus jääb minu isaks. Nüüd tunnistas Mareta ja
Annus: «Minu töö, minu tegeva,
minu see poega pärlita,
minu see oma oleksi!»

4. EKSINUD NEIU

Kui Meeli mehele viidi, unnesid uutele sugulas-
tele määratud kingid koju, kuid peig ei lubanud
tagasi pöörata. Meeli võeti mehe kodus uhkesti
vastu. Aga ta magas ainult poolte pulmaööd, siis
hakkas oma noalt küsima: Kas sa sööd südame-
verd! Ja Meeli tappis oma noore mehe. Tuli hom-

Veljo Tormis

mik. Kõik nägid Meeli veriseid käsi. Ta põikles tunnistusest kõrvale, põgenes joostes tanumast alla. Põgenemisteel jooksis Meeli kaevu juurde, siis kase, siis haava juurde, palus varju — aga kõik vastasid, et ei või varjata verevalajat. Lõpuks jõudis Meeli suurde soosse, järve juurde ja see võttis palvet kuulda: kutsus oma lainete vahele.

«Kes näeb soo suitsevada,
aruääred auravada —
andku Meelil hingearmu!»

7. EPIGRAAF III

8. NAISETAPJA

Toomas kosis naise, aga naine oli armas ainult seni, kui lapse sülle sai. Toomas tegi kõrtsipaigas juttu: kes aitaks vanast naisest lahti saada? Tuli

must mees, soovitas Toomal voodi heita ja naine metsa kase-vahtramahla tooma saata. Nii Toomas tegigi. Naisel nutsid ehted kaela pannes, mõtted läksid laste peale, kes maha jäävad, aga ämm ja äi soovitasid mehe sõna kuulata. Naine läks, kuigi küdi künnivaolt ja nadu karja juurest hoiatasid: sinna läksid hundid ja kaarnad su verd varitsema! Kui naine mahlamäele sai, tuli tihnikust must mees ja käskis tal pea pakule panna. Naine jõudis veel sinitiiba linnukese saata vendadele sõna viima. Vennad sidusid Tooma kinni, ei kuulnud ta palveid ega rahalubamisi, tõukasid Tooma tulle. Toomas kisendas tulest: noored mehed, ärge teie nõnda tehke kui mina tegin!

«Kui sa võtad naise noore,
mõistad võtta — mõista hoida,
mõista õigesti elada!»

II OSA

9. EPIGRAAF IV

10. KULDNAINE

Vennake tahtis naiseta elada, aga sellest ei tulnud midagi välja. Palus siis sepal endale kullast naine taguda. Viis kulla koju, aga see ei hakanud tööle, ei võtnud toitu ja oli voodis külm külje vastas. Vend läks külaeitede-taatide juurde nõu küsima: mis sel kullal puudub?

«Kõik sel kullal puudunekse:
Keelta suhu, meelta pähe,
südant alla rinnavitsa.
Võtnud naine neidudesta —
kui lähed õhtul sa koduje,
naerab naine neidudesta!»

11. KALMUNEIU

Peeter kündis uudismaad ja külvas kaera kalmu-tee äärde. Ise töötas: aita, kalmu, mul kaunis kaer kasvatada, siis võtan mina kalmust naise! Kaer kasvas kaunis. Peeter ehtis end kosjateele — aga ta võttis hoopis Riiast rikka naise. Kui neiu oli kaunistatud ja saani seatud, praksatas saaniparras Peetri jala all pahaendeliselt. Hüvad pulmahobused jõudsid kiirel kojusõidul kalmu kohale, manalaste maile. Seal jäi saan äkki kinni, regi ei pääsnud paigast. Välja tulid toonilased, Mana lapsed:

«Ei olnud õige, mis sa ütlid,
ei olnud tõsi, mis sa töotid! —
Anna nüüd meile, mis sa annad,
tööta meile, mis sa töotad!»

Kolmel korral nõudsid toonilased ja kolmel korral lubas Peeter: küll kirstutäied riidevara, küll karja ja põlluvilja, küll raha ja kulda — ei saanud ta hobuseid paigast. Uuesti tõusid maast kalmulised ja nüüd lubas Peeter kogu kodu, lubas isa-ema, õed-vennad. Ikka ei liikunud regi, kuigi Peeter hobuseid mõõgaga ähvardas. Lõpuks ei jäänud Peetril muud üle: lubas oma nooriku. Nüüd pääses saan sõitma. Peetri ema tuli mõrsjale väravasse vastu — aga leidis koolja liniku alt. — Pojakene, kuhu mul sind nüüd panna?

«Emakene, memmekene,
poeg pane täheks taeva'asse,
mini merre sõmeraksi!»
— «Ema istub itkemaie,
muru pääle muretsemaie . . .»

12. EPILOOG

«Võõra hirmud, võõra armud —
need käivad läbi südame,
läbi mu ihu ilusa,
läbi mu pale punase.»
Meenuvad eelnevate osade sõlmmotiivid.
Itkev ema tõstab pea, otsekui algaks lugu uuesti.

«Ei ole armuandijada,
ega pea silitajada.
Tuleb tuuli, annab armu,
paistab päeva, pead silitab.»